

„Pokud už budeme hřešit, musíme hřešit potichu.“

Autor: Bernard Porter

Je nasnadě, proč se britské vlády tak dlouho úzkostlivě snažily udržet dějiny svých tajných služeb v tajnosti. V případě dekolonizace – tématu knihy Caldera Waltona *Empire of Secrets: British Intelligence, the Cold War and the Twilight of Empire* – mohou odhalení o užívání špinavých metod i po padesáti letech nenávratně poničit pečlivě pěstovaný mýtus hladkého a přátelského procesu, do něhož byla schopna Británie – na rozdíl od Francie, Nizozemska nebo třeba Belgie – dekolonizaci usměrnit. Podle oficiální verze historie Británie ochotně garantovala svým koloniím nezávislost coby projev vyvrcholení imperiální vlády, řídicí se zásadou přeměny „Impéria na Commonwealth“, jak to označovaly učebnice dějepisu. Cílem tohoto výkladu bylo – kdyby snad nic jiného – pozvednout morálku „obyčejných“ Britů.

Takové tajnosti působily nepříjemnosti jak bývalým příslušníkům tajných služeb, kteří cítili, že si jejich některé počiny zaslouží chválu i zpětně – jako nejočividnější příklad mohou posloužit lamači kódů z Bletchley Parku – i historikům, kteří se domnívali, že by britské zákony nařizující utajení mohly pomáhat ukryvat něco důležitého. Šlo o dosti citlivou oblast – ještě před několika lety by takovéto nahlas pronesené podezření mohlo mít za následek nálepku konspiračního teoretika – což pro kariéru historika není zrovna nejlepší doporučení.

Jak však některá z těchto podezření nabývala na věrohodnosti a důvěryhodné osoby byly připraveny je potvrdit, změnila vláda notu a od strategie naprostého popření přešla k „managementu informací“, jak to ve své nedávno vydané knize *Classified: Secrecy and the State in Modern Britain* nazval Christopher Moran. Historikům – pokládaným za příznivě nakloněné tajným službám – byl udělen privilegovaný přístup k utajeným dokumentům, aby je oficiálně zpracovali. Jedním z nich byl i Christopher Andrew, který si na pomoc s knihou *The Defence of the Realm* (2009) přizval Waltona. Rázem se jeden typ konspiračních teorií – komploty a jejich zahlazování – stal přijatelným. Proto může Walton dnes napsat – aniž by příliš ohrozil svou akademickou reputaci – že „historie britské dekolonizace je příběhem klamu.“

Postupně díky úsilí historiků, novinářů a právníků, usilujících o nápravu a odškodnění dnes už zestárlých přeživších obětí vyšla najevo řada nejodpudivějších tajemství – a mýtus „spořádaného“ britského odchodu se stal takřka neudržitelným. Jak jsme se ovšem s postupujícím časem naučili přiznávat temnější stránky britského imperialismu, stal se i méně potřebným. Dnes bychom školní osnovy, zamlčující britské ukrutnosti, vnímali jako

zastaralou propagandu. Studenti si musí odnést cennou historickou lekci, že všechny národy (nejen ten německý), dokáží páchat hrozné činy.

Kniha necouvá před zvěrstvy, doprovázejícími dekolonizační proces, a dokonce pár příkladů sama přidává. Waltonova odhalení vychází ze studia nově zveřejněných archivů MI5 a Joint Intelligence Committee. (Působnost MI5, zpravidla vnímané jako domácí složka tajných služeb, zahrnovala i impérium. SIS – také známá coby MI6 – působila skutečně jako „zahraniční“ rozvědka, ovšem včetně bývalých kolonií po získání nezávislosti). Walton je pochopitelně s MI5 dobře obeznámen a podle všeho k ní cítí náklonnost. Ve své knize se jí snažit zbavit odpovědnosti za nejhorší koloniální selhání a ukrutnosti.

MI5 připadly v dekolonizačním procesu dvě základní úlohy: Zaprvé shromažďovat informace o nacionalistických vůdcích během jejich pobytu v Londýně, kde většina z nich studovala (zpravidla na LSE) a spřádala své plány. Zadruhé radila místním vládám při jejich vlastním shromažďování informací. V první z těchto úloh vychází MI5 jako férová a uměřená – což stojí v přímém rozporu s její paranoidní reputací i dřívější historií. Problém při vykonávání její druhé úlohy představovala podle Waltona malá ochota místních vlád naslouchat jejím doporučením, dokud nebylo příliš pozdě – což přispělo ke krutostem a násilí v Palestině, Malajsku, Keni, na Kypru a jinde. Walton dokonce tvrdí, že pokud by byla MI5 svěřena na základě jejich požadavků role vedoucí zpravodajské služby v Severním Irsku dříve, než v průběhu 90. let, nemusel tamní konflikt vyeskalovat do obecně známé intenzity. V nově nezávislých koloniích se situace typicky zhoršila až v momentě, kdy MI5 nahradila SIS, nebo – ještě hůře – soukromé bezpečnostní společnosti.

Snadno lze takové hodnocení pokládat za účelové, dává však smysl. Prvotním úkolem každé zpravodajské služby je objektivně zpravovat o nepřátelích – skutečných, potenciálních, údajných – aby se s nimi vláda mohla co nejučinněji vypořádat. Musí jednat beze strachu, a když je to třeba, postavit se proti předsudkům a přáním svých chlebodárců. Když například MI5 zjistila, že **Kwame Nkrumah** není moskevskou komunistickou loutkou, jak na situaci v 50. letech nahlížela většina pravice, musela o tom tak i informovat. Na Waltona – a na základě dostupných informací i na mě – udělala hlášení MI5 velký dojem: tajní rozlišovali mezi socialismem a komunismem, a také mezi oběma ideologiemi a nacionalismem, který podle nich představoval mnohem výraznější prvek Nkrumahovy ideologie.

A později to byl právě **Roger Hollis** z MI5, kdo přinesl nešťastné vládě **Federace Rhodesie a Naska** nevíтанé zprávy: sovětský komunismus neznamenal v dané oblasti Afriky ani zdaleka takovou hrozbu, za jakou ji – především za účelem získání americké podpory – rádi vydávali. Takové jednání byste rozhodně nečekali od reakcionářů, jak Stella Remington (budoucí ředitelka MI5) ve svých pamětech práci agentů (sestavující především z popíjení a dobrého jídla) popisuje. Možná skutečně byli mistry přetvářky. Nebo – pravděpodobněji – říkali to, co chladnější hlavy v řadách britské vlády chtěly slyšet. Tito lidé totiž byli oddáni kurzu dekolonizace a stěž si mohli dovolit plýtvat prostředky na další nákladné protipovstalecké operace jako ty v Malajsku a Keni – a rádi tak přijali informaci, že pro nasazení neexistují žádné, se Studenou válkou spojené, důvody.

Místní správci se pokládali za kompetentnější, a tak často zprávy MI5 nebrali na vědomí, nebo si z nich vybírali jen to, co se jim hodilo – což špiony, kteří za následky zpravidla byli viněni, frustrovalo. (Walton naznačuje, že něco podobného se podle něj odehrálo i s „vyšperkovanou“ iráckou složkou v roce 2003). Do očí nejvíce bijící příklad se týká Adenu, jehož guvernér na počátku 60. let, **Kennedy Trevaskis**, upravil obdržené zpravodajské informace tak, aby byly v souladu s jeho už dříve zaujatým stanoviskem. V případě (Britské) Guyany bylo hodnocení MI5 – tedy že marxismus **Cheddi Jagana** by neměl být na překážku vykonávání jeho postu ministerského předsedy nově nezávislé země – pod tlakem USA, které nestály o komunistu na svém dvorku, zameteno pod koberec. Proto Spojené státy plánovaly s vědomím Colonial Office jeho tajné odstranění. Harold Macmillan zdůraznil ironii „protiimperialistické“ Ameriky, prosící Británii o „zachování ‚kolonialismu‘ a ‚imperialismu‘ za každou cenu.“ Walton následky označuje jako raný příklad teorie „blowbacku“ (volně: „zpětný náraz větru“ – nezamýšlený následek tajné operace, pozn. red. DP) **Chalmerse Johnsona**.

Dalším byl např. převrat v Íránu v roce 1953. Kdyby spadala země do působnosti MI5, namísto SIS, mohla organizace proti tomuto postupu vystoupit. Totéž lze říci o suezském debaklu (zde ovšem chybí důkazy). MI5 si byla možnosti „blowbacku“ už tehdy dobře vědoma. Ředitel oddělení E MI5 (Overseas – Zámorí) napsal v roce 1961, že „se nám může zle nevyplatit“, pokud bývalé kolonie „naleznou důkaz – nebo jen pojmu podezření – o naší činnosti za jejich zády.“

Podle Waltona šly všechny nejpochybnější metody používané k udržení impéria – nucené přesídlování, hromadné zatýkání, kolektivní tresty, nasazení agentů provokatérů, a především mučení, **prováděné v Keni** i jinde (včetně metod blízce připomínajících waterboarding) – proti přímým doporučením MI5 nebo jejich pravděpodobnému znění, pokud by byly vyžádány. MI5 se podle všeho stavěla k užití mučení zcela jasně. Směrnice z roku 1961 (které Walton cituje v podobě skript) označují mučení za „krátkozraké – asi jako záměrné poničení auta, potřebného na dlouhou cestu – násilím donutíte promluvit každého, získáte ale jen doznání za účelem ukončení mučení, nikoliv pravdu.“ Mučení postrádalo smysl ještě výrazněji v případě, kdy jste z jeho obětí chtěli udělat dvojité agenty, což byla za obou světových válek oblíbená taktika MI5. Přesto podle **Sira Johna Hardinga**, guvernéra Kypru v 50. letech:

„Pokud jde o tvrdé zacházení se zajatci, myslím, že se takové věci nevyhnutelně stávají. Pokud totiž máte skupinu vojáků nebo policistů, kteří se účastní protiteroristické operace a viděli v boji umřít své kamarády – pokud zajmou některé z pachatelů, přirozeně mají sklony k tvrdému zacházení; jedná se o naprosto přirozenou reakci, které lze jen těžko regulací zamezit... Je to úplně přirozené a podle mě i přijatelné.“

Harding tam byl, na místě – MI5 zpravidla ne, i když čas od času vypomáhal osamoceny styčný důstojník, který i podával zprávy do Londýna. Na základě toho je MI5 zřejmě z obliga.

Walton má dle všeho za to, že zastrašování může být prospěšné, pokud zůstane politicky neutrální – a pokud ho není dost, stávají se zlé věci. To má ospravedlnit mnohé z nerozporovaných překročení pravomocí MI5 v 50. a 60. letech, jako vytváření složek o nevinných lidech nebo rozsáhlé odposlechy míst jejich setkání. Jedním z takových míst byl – jak v průběhu rhodesijských rozhovorů v roce 1965 podezíral Ian Smith – Lancaster House, kde se řada vyjednávání o samosprávě odehrávala (honosnost měla udělat dojem na „domorodce“). Smith se se svými poradci setkával na dámských toaletách, přesvědčen, že MI5 by se nesnížila k jejich odposlechu. Walton si myslí, že „se téměř jistě mýlil.“ Někdy je paranoia opodstatněná. Pokud byl Harold Wilson skutečně natolik „paranoidním konspiračním teoretikem“, za jakého jej Walton vykresluje – a v rámci knihy jde o skoro povinnou nálepku: Walton na jediné straně označuje Wilsona za „paranoidního“ čtyřikrát – potom tomu tak bylo proto, že neměl o činnosti špiónů dostatek vlastních informací. Většinu před ním utajili.

*

Walton našel spoustu nových materiálů ve skrytém archívu jménem Hanslope Park v Buckinghamshiru, jejíž dochování bylo až donedávna popíráno (stalo se mi totéž; popření je nejoblíbenější metodou, jak se zbavit dotěrných badatelů) – i když sám Walton dodává, že zatím získal přístup pouze k „první tranši“. Jen několik dokumentů se dotýká událostí po roce 1965 (SIS se chová ještě tajně a špiónsky). Všechny záznamy prochází důslednou kontrolou, než je mohou dokonce i vyvolení důvěryhodní historici spatřit, což nezbytně poněkud snižuje jejich spolehlivost coby kompletního obrazu. Jedním z pro historiky nejvíce šokujících odhalení – i když konspirativněji naladění nebudou příliš šokováni – jsou jednotlivé případy, kdy koloniální režimy nejenže vyřazovaly pro ně ostudné dokumenty, ale na jejich místo paděly nevinné náhrady, nazývané „odkazový materiál“ (*legacy material*). (Vládní dokumenty bývají zpravidla očíslovány. Pokud je posloupnost narušena, víte, že něco bylo odstraněno – proto nutnost náhrady). Pokud toto není spiknutím, tak nevím.

Pochopitelně nevíme, co se snažili schovat, Walton ale poskytuje několik nadějných náznaků. Ke konci 2. světové války byla MI5 zapojena do „mimořádného převozu“ (*extraordinary rendition*) podezřelých nepřátelských agentů k výslechu do nechvalně proslulého **Tábora 020** v jižním Londýně – šlo o praktiku stejně ilegální tehdy jako dnes. Dodnes nevíme zcela jistě, co se tam odehrálo. Také se dovídáme, že MI5 nešpiclovala jen nacionalisty, ale také britské poslance. (Zavazadla Barbary Castle se v roce 1958 během její návštěvy Kypru záhadně ztratila. Bylo to označeno za „černou operaci s kufrem.“) V Palestině SIS umísťovala **přísavné bomby** na lodě (židovských) uprchlíků a dost možná následně padělala dokumenty, v nichž byli za pachatele implikováni Arabové nebo Sověti. O zapojení MI5 do špinavostí v západní Africe nemáme papírové důkazy, ale v případě zfalšovaných nigerijských voleb z roku 1960 nebo Nkrumahova pádu z výsluní v roce to podle Waltona „není zdaleka ve sféře neuvěřitelného“. Některé záznamy keňských ukrutností – zřejmě i popisy těch nejhorších z nich – jsou stále utajeny. Walton naznačuje, že tajné služby mohly být do inkriminovaných událostí zapojeny intenzivněji, než přiznávají. Zdá se vcelku jisté, že spolupráce SIS s apartheidovým jihoafrickým režimem byla mnohem těsnější, než agentura přiznávala. Také možná vypomáhali Smithově Rhodesii – Waltonovi však znovu chybí důkazy. Dick White z MI5 tvrdil, že SIS sesbírala „důkazy“ o homosexualitě kyperského arcibiskupa Makariose za

účelem vydírání, dokumenty však zatím nejsou dostupné, aby toto tvrzení potvrdily či vyvrátily. Víme – naneštěstí bez oficiálních podrobností – že SIS byla zapojena do vypuzení Mossadeka z Iránu v roce 1953; a nevíme, jestli byl některý z řady vynalézavých pokusů a zavraždění Násira v 50. letech – pomocí explodující čokolády apod. – oficiálně posvěcen. Dick White řekl, že tyto plány po svém přesunu z MI5 k SIS v roce 1956 (jako jediný člověk byl v čele obou organizací) zastavil, jistí si tím však být nemůžeme. Před svým nástupem k MI5 se její budoucí šéf **Howard Smith** v roce 1960 zasazoval o zavraždění konžského **Patrice Lumumby**. Walton uzavírá: „Zůstává nezodpovězeno, jestli britské plány na zavraždění Lumumby a dalších problematických vůdců, kteří zemřeli za podezřelých okolností, skutečně někam vedly. V současnosti to jednoduše nevíme.“ Walton si je velmi jistý, že dosud nezveřejněné listiny „odhalí, že britští ministři a vládní činitelé v Londýně věděli o nejhorších zločinech a zneužitích, spáchaných britskými bezpečnostními složkami během výjimečných stavů v koloniích mnohem více, než si historici dosud mysleli a nebyli koloniálními zločiny tak nevinní, jak se rádi vykreslovali.“ V roce 1957 napsal vrchní keňský prokurátor Eric Griffiths-Jones guvernérovi Baringovi: „Pokud už budeme hřešit, musíme hřešit potichu.“

Není snadné význam výše popsaného kvalifikovat – hodnocení britské dekolonizace musí být nutně smíšené. Narativ „Od Impéria ke Commonwealthu“ není naprostým nesmyslem. Proběhla relativně úspěšná předání moci, přestože překročení propasti desetiletí – a nezřídka staletí – cizí nadvlády nikdy nemohlo být snadné. MI5 pomáhal nástupnickým vládám zříditi své vlastní domácí bezpečnostní služby. Někdy dokonce načas v zemi zůstali v zemi styční důstojníci, aby pomohli uvést nastartovat tyto struktury. Percy Sillitoe z MI5 údajně jen nerad v roce 1948 pomáhal nové vládě jihoafrických nacionalistů se zřizováním bezpečnostní služby ze strachu, aby se z ní nestalo „Gestapo (jeho termín) proti černočům“. Walton píše: „Jakmile získaly národní vlády plnou nezávislost na Británii, řada z nich přijala za své a začala užívat stejné pochybné metody špiónážních služeb jako Britové, nyní ale proti svým vlastním nepřátelům.“ Tento problém se objevil i jinde. Walton vystopovává původ řady z nejextrémnějších současných izraelských protipovstaleckých opatření zpátky k Britům, kteří je byli nuceni užívat v boji s Irgunem a Sternovým gangem, prvními moderními teroristy na Středním Východě – i toto musíme přijmout jako britský imperiální odkaz.

„Představujeme poslední odlesk slávy impéria,“ řekl v 90. letech tehdejší šéf SIS **Gerry Warnen** královně, a země z toho profitovala – informacemi, získanými ze svých někdejších kolonií. Nejcennější byly The Government Communications Headquarters (**GCHQ**) – odposlouchávací stanice, které mohli Britové provozovat v mnoha zemích, a které zásobovaly Spojené království a USA (ty za ně z větší části zaplatily) neocenitelnými zpravodajskými informacemi v době před rozmachem satelitních technologií. To podle Waltona umožnilo Británii uplatňovat vliv neodpovídající její síle a velikosti v letech následujících dekolonizaci – kolik prospěchu to ale Británii přineslo, zůstává otázkou. V zásadě díky tomu země mohla vystupovat jako rovnocennější spojenec USA, což nebylo nutně vždy ku prospěchu věci, zvláště když to obnášelo podíl na amerických obsesích Studené války – jako třeba v případě plánu na odstranění Cheddiho Jagana v Guyaně. Tyto utkvělé představy se částečně přenesly i na britské bezpečnostní služby, především do SIS, ale ani MI5 – navzdory volnějším postojům ke koloniálnímu „marxismu“ – vůči nim nebyla imunní. Projevilo se to například tehdy, když Peter Wright podezíral vlastního ředitele Rogera Hollise z toho, že tajně pracuje pro Sověty.

(Totéž si myslel i o vcelku liberálním guvernérovi Ugandy v 50. letech, siru Andrewovi Cohenovi.) Inspirací byl Wrightovi nechvalně proslulý lovec „krteků“ z CIA, **James Jesus Angleton**. MI5 byla očividně v otázce míry spolupráce s Američany rozdělena. Problém dále zhoršovalo pokušení zavděčit se USA za účelem získání jejich podpory pro v zásadě koloniální podniky – jako třeba ochranu britských ekonomických zájmů. Nemalou část ošklivějších částí dekolonizace lze přičíst na vrub těchto snah.

Na MI5 snad ulpívala nejmenší vina ze všech, ale pro většinu postrádají tyto historické teritoriální pŕtky přílišnou důležitost. Pokud to nebyla chyba MI5, byla někoho jiného: SIS, Information Research Department, Colonial Office, místních speciálních poboček, armády, nepravidelného vojska, špatně vycvičených a panikařících vojáků. Poválečná MI5 selhala především v tom, že nezabránila ostatním subjektům jednat – jak by to popsali ti rozvážnější v MI5 – tak kontraproduktivně. Možná to ale bylo nemožné za jakýchkoliv okolností. Možná MI5 chyběla odvaha a odhodlanost, jakou Walton připisuje tolika jejím členům. Nebo možná jejich odhodlání nebylo dostatečně hluboké. Walton (stejně jako ostatní historici) zdůrazňuje, že většina britských špiónů pocházela z koloniálního prostředí. Právě to je – spolu s třídní příslušností – odlišovalo od obyčejných Britů a následkem toho i od jejich některých liberálnějších hodnot. „Pracovní kultura a náhled MI5 nesly neoddiskutovatelný ... koloniální nádech“, píše Walton. Toto odhalující a fascinující dílo slouží jako dobrá obhajoba MI5 – pochybnosti však příliš nerozptyluje.

Recenze Bernarda Portera **Quiet Sinners** vyšla na stránkách London Review of Books.